

IRODALMI SZEMLE.

A Magyar Nemzet Története.

Irta dr. Szalay József. A millennium alkalmából átdolgozta és újból sajtó alá rendezte dr. Baróti Lajos. 4 kötet. Budapest. Lampel Róbert kiadása.

Már a 80-as években felhangzott, a 90-es években pedig egyre türelmetlenebbé vált mind az irodalomban, mind a közönség körében az az óhajtás, vajha akadna egy történetíró, ki az újabban földértett történeti adatok, az udvari, egyházi, családi levéltárak megnyitásával egyre gazdagabban buzogó források felhasználásával, egységes képből tárná fel egész nemzeti múltunkat, összefüggő műben írná meg hazánk egész történetét. Több, mint 30 éven át egyre csak forrásokot publikáltak, egyre csak kisebb részletkérdéseket, monographiákat, élet- és korrajzokat dolgoztak fel történetíróink. Szalai és Horváth — a magok korában nagyon érdemes — Magyarország történetei nemcsak hiányosak voltak, hanem egyes részleteikben teljesen elavúltak, az újabb történeti adatok és történeti kritika által majdnem teljesen túlszárnyaltattak, így különösen az ősmagyarok történetére, a honfoglalásra vonatkozó részleteik; a szabadságharc lezajlása óta eltelt időszak is várta már megvilágítását s a történelem évlapjaira való beiktatását. Végre a millennium korszakos ünnepe, mely oly gazdag aratást hozott nemzeti, főleg történeti irodalmunkra, ez irányban is meghozta a várva-várt termést: két nagy, teljes Magyarország történetével ajándékozva meg az irodalom barátait. Egyikök sem egységes mű, mert ilyen művek írására, a történelmi bűvárkodás mai kiterjedtsége mellett, egy egész emberi élet vagy legalább is évtizedek munkája kívántatik, e műveket pedig az ezredévi évforduló nagyszerű alkalmá szülte; az egyik 8—10 író tüzetes, a mai tudomány színvonalán mozgó műve, mely sokáig mértföldmutatóként fog kiemelkedni újabb történetírásunk mezéjén: ez a Szilágyi Sándor szerkesztésében megjelent 10 kötetes Magyarország története; a másik, mely az előbbivel egyidejűleg, szintén az 1895—1898 években jelent meg, a Szalay-Baróti „Magyar nemzet története”. E mű, mint címéből is látjuk, két író munkája, a magyar történettudomány kárára oly korán elhunyt Szalay József, ki e Magyar-

ország történetével 1884-ben akadémiai nagy jutalmat is nyert, és dr. *Baróti Lajos* fővárosi tanár és íróé, ki Szalaynak e művét egyfelől átdolgozta, hiányait pótolta, esetleges tévedéseit helyreigazította, abban az újabb kutatások eredményeit mindenütt értékesítette, másfelől ama részeket, melyek a Szalay művéből eredetileg hiányoztak, önállóan, de az eredeti mű szellemében, felfogásában, megírta. E részletek majdnem felét teszik a 4 nagy kvart-kötetre (I. köt. 433, II. köt. 509, III. köt. 556, IV. köt. 590 + XXII lap) terjedő műnek; ugyanis az I. kötetet, mely Magyarország történetét az Árpádház kihaltáig tárgyalja, eredetileg nem Szalay s nem szakember írta, a ki hazánknak őseink bevándorlása előtti állapotára semmi figyelemmel sem volt; ezt tehát, valamint a II. kötetből a Nagy Lajos haláláig terjedő kort önállóan kellett Barótinak megírnia; épúgy meg kellett írnia a IV. kötet második felét, mely Magyarország legújabb, 1815-től a kiegyezésig terjedő történetét foglalja magában.

Baróti mind a két feladatát lelkiismeretesen, nagy utánjárással és ízléssel oldotta meg; teljesen be tudott illeszkedni a Szalay művének szellemébe, s ugyanazon tudományos és népszerű modorban írta meg a mű hiányzó részeit, mint a milyennel a többi részekben találkozunk. Különösen az I. kötet a legteljesebb elismerésre méltó; e műben először olvastuk (a Szilágyi S. féle történet I. kötete később jelent meg) rendszeres, összefüggő s mellet a legújabbban földerített, megállapított adatokon nyugvó előadásban hazánk s a magyarok őstörténetét. A legújabb kor történetével már nem vagyunk ennyire megelégedve; mintha egy kicsit elsiette volna, mintha nem lett volna elegendő ideje az adatokat oly gondosan tisztázni, a részleteket oly rendszeresen feldolgozni. Így az ötvenes évek történetéről csak 3 lapon szól; igaz, hogy ekkor a sír nyugalma borúlt a nemzetre, de hát az egyház, az iskola, sajtó, irodalom, színház állapota, valamint az emigratio működése mégis megérdemelt volna némi méltatást! Baróti itt csupán a közigazgatás rajzolására szorítkozik. A nemzeti ébredés egyik kiinduló pontja gyanánt (514 l.) a Kazinczy születésének százados évfordulójára tartott nagy nemzeti ünnepélyt is fölemlíthette volna. A 60—67-iki évek történetét s főként a kiegyezést elég részletesen ismerteti ugyan, de a kiegyezéssel és koronázással aztán le is zárja művét, pedig lehetett volna egy kissé tovább is vinni az események fonalát, hisz 30 év elég nagy idő arra, hogy szólhassunk róla valamit.

De ez az elsietés másban is nyilvánkozik, t. i. adatainak nem elegendő pontosságában. Így a 447. lapon ezt írja: „Kossuth remek beszéde után a kérdést november 31-én szavazatra bocsátották“; a 474. lapon István nádorról azt mondja, hogy „kiment Németországba, schomburgi birtokára s ott élt 1858-ban bekövetkezett haláláig“, ebben két hiba van: István főh. schauburgi várkastélyában élt s 1867-ben halt meg; az 514. lapon olvassuk: „mind a *protestánsok*, mind a *refor-*

mátusok tiltakoztak gyűléseikben autonómiájuk megsértése ellen“, a protestánsok helyett ág. evangélikusoknak kellene állani; az 515. lap szerint gróf Széchenyi István április 18-án lett öngyilkossá, ellenben mi úgy tudjuk, hogy az április 7—8 közti éjjelen; az 517. lapon 1860 jan. 16-án kelt császári leíratról beszél 1861-iki leírat helyett. Mindezek nem nagy hibák, a melyek mit sem vonnának le a mű értékéből, de kis gondosság mellett, könnyen elkerülhetőek lettek volna. Azt sem számítom hibának, hogy a III. kötetben ő is, mint annyi más történetírónk, a protestáns egyházak elnyomására, esetleg megsemmisítésére az udvar és katonaság segélyével megindított actiót *ellenreformatiónak* nevezi, holott ebben semmiféle reformatio nem nyilvánult; ezt lehet kath. restaurationnak, lehet a protestantismus összeszorításának vagy elnyomásának, lehet *reformatio-ellenes* mozgalomnak nevezni, de semmiképpen ellenreformatiónak. Napjaink Dreyfus-mozgalmából látjuk, hogy más az antirevisio s más lenne az ellenrevisio.

Az idegen szók írásában sem mindig következetes; általában a Bud. Hírlap írásmodorát követi s az idegen szókat magyar mundurba öltözteti, de azért a reakció, bürokratizmus mellett praeferentialis sérelmekről is beszél. Érdekes eltérés az írásmódban, hogy míg az I. kötet végén, III. Endre uralkodásának tárgyalása közben Róbert Károlyról beszél, a II. kötetben következetesen és helyesen mindenütt *Károly Róbert*-et ír; ez eltérést úgy magyarázhatjuk meg magunknak, hogy éppen az I. kötet befejezése után s még a II-ik nyomdába való adása előtt olvashatta Pór Antalnak idevonatkozó helyreigazításait — s azokat azonnal alkalmazta. Ezt már előnyére tudjuk be az átdolgozónak; szintűgy csak a legnagyobb dicséretet érdemli azért, hogy mindenik kötet végére a tárgyalt korszak műveltség-történeti rajzát — s itt-ott elég részletest (az I. kötetben a 365—416 lapon, a II. kötetben a 393—491 lapon, a III. kötetben a 475—536 lapon, a IV. kötetben ez is el van nagyolva) — illesztette, jól tudván azt, hogy csak ez teszi a történetet a múlt valóságos tükörévé, valamint terjedelmes nemzedék-rendi táblákat is csatol mindenik kötethez.

Az egész mű könnyed, eleven, lendületes előadású; nem vész el a részletekben, ellenkezőleg jól ki tudja domborítani a jellemzőbb, uralkodóbb mozzanatokot. Hazafias szelleme, emelkedett, nemes fel-fogása, józan, mérsékelt ítélete — a művelt családok egyik legbecse-sebb, legnélkülözhetlenebb olvasmányává avatják e történetet, mely hosszú időkgig egyik kiváló forrása lesz az újabb nemzedék hazaszere-tetének, lelkesedésének, a nagyok iránti hódolatának. De van egy másik tulajdonsága is, a mely a hazafiság bibliájává, a szó legnemesebb értel-mében vett népkönyvvé avatja e művet, s ez illustratív oldala. E tekintetben a mű egészen lefegyverzi a kritikust, egészen lebilincseli az olvasót! Az előszóban azt írta az átdolgozó: „Az olvasó a mű futó-lagos megtekintése után is meggyőződhetik arról, hogy az illusztrációk

nem üres díszül szolgál, hanem a legszorosabb kapcsolatban vannak a szöveggel; hogy, bár magokban véve is felvilágosítók, a legtöbb esetben magyarázat járul hozzájuk, hogy még érthetőbbé váljanak; végül, hogy csak hiteles és művészi kivitelű képeket vettem fel“. Örömmel ismerjük el, hogy mindez igaz, hogy az átdolgozó és kiadó mindazt beváltotta, a mit a prospectusban és az előszóban ígért, s beváltotta fényesen, mert míg az I. kötet címlapján közel 700, a II-ikén közel 1000 illusztrációt és számos műmellékletet ígért, a valóságban az illusztrációk összes száma 1073, a műmellékletekké 118 (arczkép 531, emlékek és ereklyék 261, események és jelenetképek 220, nevezetesebb helyek képe 105, írásmaradványok — rendeletek, bullák, manifestumok — eredeti szövegmásolatban, kiváló emberek kézírata 74) s köztük egyesek, részint fénynyomatú képek, részint színes reprodukciók — remek kivitelűek. Szerző és kiadó büszke lehet erre a szép eredményre! Nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy szöveg és kép szinte versenyez egymással, hogy egymást s egymás által a múltat megvilágítsa s az olvasó figyelmét lebilincselje.

A mű kötése is szép és stílszerű.

Én mindig örömmel tekintek e 4 testes kötetre, örömmel olvasgatom belőle nemzetünknek gyászban és dicsőségben egyaránt fölemelő és tanulságos történetét, s örömmel gondolok irodalmunk azon magas fejlettségére, mely e mű egyes lapjairól elem sűgárzik.

Rácz Lajos.

Nemzeti kultúra és nyugoti civilisatio.

Irta *Kun Sámuel*. Utóhang a millenniumhoz. Budapest. 1899. 60 l. Ára 80 kr.

Ez a kis füzet a *Positivista Könyvtár* első füzeteként jelent meg. E vállalat célja a hazai viszonyoknak a pozitív philosophia és politika szempontjából való appreciációja. Igér eredeti dolgozatokat s Comte Positivista könyvtárában megjelent műveknek fordításait.

Kun, a füzet szerzője, a Comte-féle positivizmusnak nálunk egyik legfanatikusabb terjesztője. Már a Magyar Philosophiai Szemle idejében szolgálta ez ügyet, ismertette a positivizmust, tárgyalta az egyes tudományokat e rendszer keretében. Legutóbb is egy munkát fordított, mely a positivizmus ismertetésével foglalkozik. Ez a füzet „Magyarország specialis evolutióját a Nyugati Köztársaság keretében, hármas: materialis, intellectualis és morális fejlődése szempontjából, a pozitív philosophia által nyújtott világosság mellett — és minden nemzeti, úgymint vallási előítélet, divatos eszmék és tendenciák lehető félretételével — legjobb meggyőződése szerint“ igyekszik vázolni (59 l.). Comte-tól veszi mottóját is: „Elvünk a szeretet, bázisunk a rend, célunk a haladás“.

A materialis evolutio tekintetében elismeri, hogy utóbbi időben